

BILJANA MIHIĆ*

Porodično nasilje nad decom

Uradu se razmatra pojam i osnovni oblici porodičnog nasilja nad decom, kao jedne od najozbiljnijih društvenih devijacija. Nasilje nad decom predstavlja istorijsku pojavu, s obzirom da je postojalo i da postoji u svim društvima tokom čitave ljudske istorije. Posebno se analiziraju veoma složene posledice ovog teškog oblika nasilja, i razmatraju uzroci koji dovode do nasilja u porodici uopšte, pa i do porodičnog nasilja nad decom. Takođe se ukazuje na različite oblike i nivoe društvenog intervenisanja u ovoj oblasti i razmatra problem pravnog regulisanja obaveznog prijavljivanja nasilja nad decom službama nadležnim za zaštitu dece.

Ključne reči: deca, porodično nasilje, uzroci, posledice, društvena reakcija.

Uvod

"Svi su se čudili šta je to toliko moglo da razbesni jednog, naizgled normalnog, četrdesetogodišnjaka da "oplavi" svog desetogodišnjeg sina. Modrice po celom telu, takve da svaki novi udarac očeve ruke "pada" na staru ranu. Na glavi mališana takođe ožiljci, od zida, kazao je dečak. Kad ruka roditelja nije bila "dovoljno teška", otac je glavu mališana udarao o zid".¹

Nasilje nad decom predstavlja pojavu koja je, može se slobodno reći, stara koliko i čovečanstvo. O tome svedoče brojni dokazi iz bliže i dalje ljudske istorije, pa je tako zabeleženo surovo kažnjavanje i ubijanje dece još kod antičkih naroda - Sumera, Grka i Rimljana, kada se ovakvo ponašanje smatralo roditeljskim pravom. Razni oblici primene

nasilja u procesu vaspitanja zabeleženi su i u srednjem veku, ali ni građansko društvo nije mnogo odmaklo od ovako surovog postupanja prema deci u porodici, pa su osim različitih oblika fizičkog nasilja nad decom, zabeleženi i slučajevi surovog ubijanja sopstvene dece u radničkim porodicama.

Pored pozitivnih promena u odnosu prema detetu, koje se mogu posmatrati kroz nekoliko faza tokom ljudske istorije, pored činjenice da je još 1875. god. u državi Njujork donet prvi Zakon o zaštiti dece kojim je po prvi put nasilničko ponašanje prema deci sankcionisano, i da je od tada donet veliki broj pravnih akata međunarodnog i nacionalnog karaktera kojim se štiti život i integritet deteta, brojna istraživanja svedoče o tome da nasilje nad decom u porodici još uvek postoji, da je veoma rasprostranjeno i sa brojnim posledicama, ali da je do podataka u ovoj oblasti veoma teško doći, jer su još uvek pojedini oblici nasilja u porodici pokriveni velom "porodične tajne", a ono što se u njoj dešava "privatna stvar". Prema podacima Međunarodne Unije za zaštitu detinjstva u visokorazvijenim zemljama roditelji ubiju više svoje dece nego tuberkuloza, dečija paraliza, boginje i dijabetes zajedno².

National Assault Prevention Center, New Jersey, je kroz Child Assault Prevention Project u 32 države u SAD 1996. godine otkrio da je:

- svakih 47 sekundi jedno dete napadnuto ili zanemareno
- svaka dva i po sata jedno dete je ubijeno (većina ih je ispod pet godina starosti, a 53% ispod jedne godine života)
- jedna od tri devojčice i jedan od šest dečaka su seksualno napadani, bar jednom do 18 godine

* Biljana Mihić je asistent-istraživač na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i članica je Viktimološkog društva Srbije.

1 Vidi: Dosije: "Kako decu zaštititi od zlostavljanja", Politika, 6. novembar 1996.

2 Banjanin-Đuričić, N. (1998) *Udarac po duši-sociološka stidija zlostavljanja dece u porodici*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta. Autorka se poziva na podatke Međunarodne Unije za zaštitu detinjstva, objavljene u njenom tekstu u "NON"-u, br. 337/338, 28. novembra 1981., str.11.

- preko 85% dece, žrtava zlostavljanja je napadnuto od nekog koga su poznavali ili u koga su imali poverenje.³

Statističke podatke o obimu i rasprostranjenosti porodičnog nasilja nad decom, međutim, treba uzeti sa rezervom s obzirom da u većini zemalja ne postoji objedinjeno praćenje i analiza ove pojave. Tako se podaci kojima raspolaže policija bitno razlikuju od podataka kojima raspolaže zdravstvena, socijalna služba i sl. Jedan od primera različitih statističkih podataka o istoj pojavi iznet je na Evropskom forumu za dobrobit dece, održanom 1998. godine u Briselu. Naime, u irskom izveštaju su za period od 1994- 1996. godine prikazani statistički podaci o nasilju nad decom koje vodi policija i na osnovu kojih se može zaključiti da zlostavljanje i zanemarivanje dece uopšte ne postoji kao problem u ovoj zemlji, jer je policijska statistika zabeležila samo dva prijavljena slučaja u 1994. godini, 1995. nijedan, a 1996. godine je zabeleženo dva slučaja zanemarivanja dece. Međutim, uvidom u statističke podatke koje vodi Odeljenje za zdravlje dece pokazano je da je tokom 1996. godine 903 dece potražilo pomoć usled zanemarivanja, 272 zbog fizičkog nasilja, 244 usled seksualnog nasilja i 21 dete zbog emocionalnog, odnosno psihičkog zlostavljanja.⁴ Ni ovi podaci, međutim, ne predstavljaju pouzdan pokazatelj stvarnog obima nasilja nad decom, jer je upravo zbog "čuvanja porodične tajne" tamna brojka u ovoj oblasti ogromna.

Ovi i slični podaci svakako bi trebalo da pokrenu na akciju, ali ne samo državne institucije, koje se u svom radu bave ovom problematikom i NVO čiji je rad od neprocenjive vrednosti. Samo objedinjen multidisciplinarni rad, saradnja vladinog i nevladinog sektora i uključivanje što većeg broja stručnjaka i zainteresovanih građana-volontera dovelo bi do pozitivnih promena.

Najpotpuniji pravni izvor u zaštiti dece od nasilja uopšte jeste Konvencija o pravima deteta, koja državama podpisnicama nalaže da se preduzmu sve mere u smislu zaštite deteta od svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja, povređivanja i zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje.⁶

Kada je reč o nasilju nad decom, deca u porodici mogu biti direktne žrtve različitih oblika nasilničkog ponašanja od strane roditelja, što svakako ostavlja brojne i trajne posledice na psihičko i fizičko zdravlje deteta, ali ona mogu biti viktimizirana i čestim fizičkim i verbalnim sukobima roditelja, što nije manje tragično za decu od direktnog nasilja kome su izložena u porodičnom domu. Nasilje nad decom u porodičnoj sredini je u korelaciji sa nasiljem nad ženama, jer u slučajevima kad žene bivaju zlostavljane i njihova deca ispaštaju postajući i sama žrtve nasilnika, kako onda kada uplašeni nemo posmatraju događaj, tako i onda kada pokušavaju da pomognu svojim majkama.⁶ Posebnu težinu nosi činjenica da porodica, kao osnovna funkcionalna jedinica društva, treba da štiti i neguje svoje potomstvo, pa deca ovde doživljavaju dvostruku bol, što ostavlja često teške i neizlečive posledice na psihu deteta. Jer, funkcije porodice nisu samo biološka i ekonomska, nego i funkcije u osećajnom, saznavnom i društvenom razvoju deteta.⁷

Porodica je prva sredina u kojoj dete oseti ljubav, prihvatanje, nežnost, u kojoj i uz pomoć koje ostvaruje prve kontakte sa svetom oko sebe, ali porodica može biti i sredina u kojoj dete doživljava najintenzivniju ugroženost, upravo zbog bliskih odnosa koji vladaju u njoj. Cilj ovog rada jeste davanje prikaza osnovnih pojmova i problema vezanih za porodično nasilje nad decom.

Pojam i oblici porodičnog nasilja nad decom

Određivanje pojma nasilja nad decom je veoma složeno, upravo stoga što u ovoj oblasti postoji velika terminološka zbrka, pa se u stručnoj literaturi srećemo sa brojnim izrazima koji pokušavaju da osvetle i objasne ovu pojavu. U tom smislu se u naučnoj literaturi i u javnom komuniciranju koriste različiti izrazi: zanemarivanje dece, zlostavljanje, zapostavljanje, agresivno ponašanje prema deci, vaspitno zapuštanje dece, zločini nad decom, seksualna zloupotreba dece, napuštanje dece i sl. Ako bismo sve ove izraze pokušali da obuhvatimo jednim opštevažećim pojmom nasilje nad decom, prilikom definisanja ove složene pojave opet se nalazimo pred teškim zadatkom. Kao što ne postoji opšte prihvaćena definicija nasilja, tako još manje postoji

3 Lakić, A. (1998) "Emocionalno zanemarivanje i zlostavljanje dece", u: Milosavljević, M. (ur.) *Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd: Službeni glasnik, str. 34- 37.

4 European Forum for Child Welfare: Are Children protected against Violence in Europe, Bruxelles, September 1998.

5 Član 19. Konvencije o pravima deteta, koja je usvojena 1989. god., a Jugoslavija je ratifikovala 1990. godine.

6 Mršević, Z., Milivojević, S., Čopić, S. (2000) "Deca-žrtve nasilja – kriminološki, krivičnopravni i krivičnoprocesni aspekt", *Temida*, br.1., str. 13-19.

7 Tadić, N. (1989) *Psihijatrija detinjstva i mladosti*, Beograd: Naučna knjiga, str.78-84.

jedinstveno razumevanje i određivanje pojma nasilja nad decom iako se čini da je u pitanju jednostavan, opštepoznat i razumljiv pojam⁸. Razlike u definisanju nasilja nad decom svakako proizilaze iz različitih pristupa ovoj složenoj problematici, pa tako imamo veliki broj medicinskih, psiholoških, socioloških, kriminoloških, pravnih definicija nasilja nad decom. U naučnom radu se uglavnom koriste operacionalne definicije koje se odnose na pojedine vidove nasilja nad decom, u zavisnosti od toga koji aspekt se analizira u konkretnom naučnom istraživanju. Opšte definicije takođe uglavnom nabrajaju ili sadrže indikatore najizraženijih vidova nasilja nad decom.

U Enciklopediji Britanika se, npr. nasilje nad decom definiše kao "namerno i neopravdano nanošenje bola i patnje deci. Pojam može označavati upotrebu preteranog fizičkog nasilja; nepravilnu seksualnu zloupotrebu; propuštanje pružanja odgovarajućeg smeštaja, ishrane, zdravstvene zaštite ili emocionalne podrške; incest; druge slučajeve seksualnog uznemiravanja ili silovanje; pravljenje dečije pornografije". U zapadnoj literaturi takođe nema jedinstvenih definicija nasilja nad decom, pa se tako koriste odredbe iz Krivičnog zakona za definisanje ove pojave (Austrija) ili se pak ne pravi razlika između nasilja nad decom i nasilja uopšte (Belgija). Mnogi autori pribegavaju definisanju "zlostavljanog deteta" kako bi objasnili ovu pojavu. Tako *National Observatory for Decentralised Social Action* od 1993. godine koristi ovu definiciju u svom radu: "Zlostavljano dete je ono dete koje je žrtva fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja ili zanemarivanja, koje ostavlja ozbiljne posledice na njegov fizički i psihički razvoj".⁹

"Pod nasiljem nad decom se uglavnom podrazumevaju takvi odnosi i ponašanja pojedina, društvenih grupa ili institucija, globalnih društava i drugih kojima se uz primenu sile nanosi bol, fizička ili psihička oštećenja, ugrožava zdravlje i fizički i psihički integritet ličnosti i osujećuje normalan razvoj nepunoljetne osobe."¹⁰ Ako se ova definicija stavi u porodične okvire, onda je nešto lakše razumeti nasilje nad decom u osnovnoj funkcionalnoj jedinici društva. U tom smislu se govori i o

različitim oblicima nasilja nad decom u porodici, o psihičkom, fizičkom i seksualnom nasilju. Ovde je jasno da je striktno odvajanje bilo kog od ovih osnovnih oblika nasilja nad decom gotovo nemoguće, jer je prilikom fizičkog i seksualnog nasilja vrši i svojevrsno psihičko nasilje, koje je doduše manje vidljivo, ali koje upravo zbog svoje prikrivenosti ostavlja ogromne posledice na psihički život deteta.

Fizičko nasilje nad decom se takođe različito definiše. Jedan od najpoznatijih američkih autora koji je proučavao ovu pojavu u Americi, D. G. Gill je 1968. u knjizi "The Bettered Child" fizičko nasilje, odn. zlostavljanje definisao kao "nameran fizički napad ili nanošenje telesnih povreda, uključujući minimalne kao i fatalne, nanete deci od strane lica koja su dužna da se staraju o njima".¹¹ Fizičko nasilje je vezano za svako namerno nanošenje povrede detetu i obično se definiše kao primena fizičke sile, uz ili bez upotrebe drugih sredstava, kojom se nanose ozlede, povrede ili rane i ugrožava zdravlje ili život maloletnika.¹²

Postoje različiti oblici fizičkog nasilja nad decom, od šamaranja, batinanja, prebijanja, čupanja za kosu, savijanja ruke, davljenja, šutiranja, opekotina, pa do zaključavanja u mračne prostorije, lišavanja hrane, odeće i obuće, ili pak uskraćivanje potrebnih lekova i sl. Slična, operacionalna definicija fizičkog zlostavljanja kaže da se pod tim "podrazumevaju fizička činjenja kao što su udaranje, trešenje, šutiranje, bacanje, davljenje, gušenje, trovanje, paljenje i sl., koja izazivaju ili mogu izazvati fizičke povrede ili smrt deteta. Fizička povreda se može naneti detetu i kada roditelj ili staratelj namerno izaziva simptome bolesti kod deteta".¹³

Psihičko nasilje je povezano sa svim vrstama nasilja nad decom, i po nekim autorima predstavlja pouzdani indikator postojanja nekog od vidova nasilničkog ponašanja, ali može postojati i u posebnoj formi, kada ga je teško otkriti, jer posledice psihičkog nasilja mogu nastupiti tek posle dužeg izlaganja ovom obliku nasilja, za raz-

8 Milosavljević, M. (1998) "Definisanje osnovnih pojmova istraživanja", u: Milosavljević, M. (ur.) *Nasilje nad decom*, Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, str. 38.

9 Ova definicija se nalazi u sklopu francuskog izveštaja koji je na Evropskom forumu za dobrobit dece podnela Poilpot, M-P., Bruxelles, September 1998.

10 Milosavljević, M. (1998) op. cit. str. 38.

11 Banjanin-Djuričić, N. (1998) *Udarac po duši-sociološka studija zlostavljanja dece u porodici*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta. Citirano prema: Renvoize, J. (1976) *Children in Dangers*, Pelican Books, str. 47.

12 Milosavljević, M. (1998) "Definisanje pojma nasilja nad decom", u: Milosavljević, M. (ur.) *Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd: Službeni glasnik, str. 7-27.

13 Žegarac, N. (2001) "Operacionalne definicije zlostavljanja", u: Obretković, M., Pejaković, Lj. (ur.) *Zaštita deteta od zlostavljanja - Priručnik za centre za socijalni rad i druge službe u lokalnoj zajednici*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta, str. 32-40.

liku od posledica seksualnog, a posebno fizičkog nasilja koje su daleko vidljivije, pa i kada je reč o porodičnom prikrivenom nasilju. Operacionalna definicija ovog oblika nasilja koja se najčešće koristi u naučnom radu, pod psihičkim nasiljem nad decom podrazumeva takva ponašanja, u ovom slučaju članova porodice, kojima se zapostavlja, ugrožava, potcenjuje, vređa ili verbalno napada ličnost maloletnika i ispoljavaju negativna osećanja ili se ono lišava emocionalne podrške. I ovde postoje različiti vidovi ispoljavanja psihičkog nasilja nad decom, od emocionalne hladnoće, uskraćivanja ljubavi i pažnje, korišćenja pogrdnih imena i psovki, vređanja, vike, zabrane izlazaka i druženja sa vršnjacima i sl.

Seksualno nasilje, kao poseban i za decu možda najtraumatičniji vid nasilja u porodici, ako se ovde uopšte može govoriti o razlikama u težini nasilja koje deca mogu trpeti od onih koji su im najbliži, takođe se definiše na različite načine i, dok ga neki autori smatraju samo delom fizičkog nasilja kome dete može biti izloženo, većina autora pravi razliku između ova dva različita oblika nasilničkog ponašanja. Seksualno nasilje se obično definiše u užem i u širem smislu, pa se tako pod seksualnim nasiljem u užem smislu smatra "svaki vid zadovoljavanja seksualnih potreba i nagona primenom fizičke, psihičke ili neke druge sile ili nadmoći".¹⁴ Pod seksualnim nasiljem u širem smislu se pak, podrazumeva svaki oblik verbalnog, gestovnog ili fizičkog kontakta sa seksualnim sadržajem najmanje dve osobe bilo kog pola, na skali od seksualnih poruka, lascivnih reči i priča i seksualnih ponuda, do naglašenog pokazivanje seksualnih simbola, dodirivanja, pokušaja ili ostvarenog seksualnog odnosa i silovanja, ukoliko je rezultat nezavisno od postojanja ili nepostojanja volje, htenja i saznanja kada je objekt ovakvih odnosa maloletna osoba.¹⁵ Međutim, kada je u pitanju seksualno nasilje u porodici, situacija je nešto složenija, s obzirom da se ovde radi o incestu i da dete doživljava dvostruko razočarenje, s jedne strane, jer je seksualno zlostavljano, a sa druge strane razočarenje u roditelja koji je to učinio. Kada je u pitanju incest, dosta se polemize šta se smatra incestom, odn. koliki stepen srodstva treba da postoji između srodnika da bi se govorilo o incestu, a ne o seksualnom zlostavljanju. Tradicionalna definicija incesta je "seksualni odnos između dve osobe koje su u previše bliskom srodstvu da bi sklopile brak". Danas se međutim, incest ne vezuje

samo za postojanje krvnog srodstva, čijeg značenja deca manje-više nisu svesna, nego i za emotivnu stranu povezanosti između žrtve i počinioca¹⁶ (npr. seksualno zlostavljanje od strane očuha). U zapadnoj literaturi, incest se uglavnom definiše kao seksualno nasilje nad decom od strane poznatih osoba koje se nalaze u poziciji moći i autoriteta nad detetom.¹⁷ Seksualno nasilje je često kombinovano sa fizičkim nasiljem (u 20% slučajeva), ali je daleko neprepoznatljivije od fizičkog nasilja, osim ako neko progovori o tome.¹⁸ U svakom slučaju, posledice su ogromne i trajne.

Posledice porodičnog nasilja nad decom

Prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije, dobro zdravlje je "stanje potpunog fizičkog i duševnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti i nesposobnosti". Dobro zdravlje može biti narušeno čim se ne postigne jedan od ovih oblika koherentnih dobrobiti.¹⁹

Jasno je da su posledice porodičnog nasilja nad decom ogromne i u svom nabranjanju, čini se beskonačne. Pored toga što dovode do narušavanja fizičkog zdravlja deteta, posebno kada je reč o fizičkom i seksualnom nasilju, posledice koje nasilje u porodici ostavlja na psihički i socijalni razvoj deteta su daleko trajnije i složenije. U porodičnim okvirima se odvijaju svi oni procesi i mehanizmi, dobro poznati u psihologiji ličnosti, kao što su opanašanje, poistovećivanje, stvaranje i rešavanje sukoba, ovladavanje nagonskim težnjama i osećanjima ljubavi i mržnje, spokojstva i straha, ljubomore, zavisti i sl. Sem toga, u porodici se usvajaju moralne norme i sistemi vrednosti, stiču složena osećanja i društvena iskustva i uče ponašanja, što određuje svojstva ličnosti. Pod povoljnim uslovima, dete prolazi kroz umerene sukobe i u međusobnim porodičnim odnosima preovlađuju pozitivna osećanja.²⁰ Međutim, kod različitih vidova nasilja u porodici, osim promena koje se dešavaju u osećanjima dece, kada se ispoljavaju depresija, neprijateljstvo, agresivnost, jaka strahovanja i sl., preovlađuju i negativni moralni i društveni stavovi.

14 Milosavljević, M. (1998) op. cit. str.26.

15 Milosavljević, M. (1998) op. cit. str. 26.

16 Mršević, Z. (1997) *Incest između mita i stvarnosti*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta, str.

17 "Incest/Sexual Abuse Of Children" by Women's Support Project, Newlands Centre, Glasgow.

18 Banjanin-Đuričić, N. (1998) op. cit. str. 59.

19 Banjanin-Đuričić, N. (1998) op. cit. str.127.

20 Tadić, N. (1989) op. cit. str. 75.

Kako bi, uostalom dete, koje, na primer, trpi kontinuirano seksualno nasilje od strane sopstvenog oca, posmatralo spoljni svet, nego kao lažljiv, izvi-toperen i opasan.

Kao ilustracija posledica koje seksualno zlostavljanje u porodici ostavlja na dete, može poslužiti slučaj opisan u švedskoj studiji "Boys - Sexual Abuse and Treatment", koja je proizvod petogodišnjeg psihoterapijskog rada sa dečacima - žrtvama seksualnog nasilja u kom periodu je zbrinuto preko 100 seksualno zlostavljanih dečaka uzrasta od 3. do 18. godine:

"Leo je dečak koji je došao u Kliniku za dečake, zbog poremećaja u ponašanju. Sve je počelo kada je Leo imao 5 godina. Njegovoj majci je bilo poznata preka narav Leovog oca koji bi, kada se napije surovo tukao i maltretirao nju i sina. Ali, njegova majka nije znala da je Leo žrtva seksualnog nasilja od strane oca. Jednoga dana je na sinovljevoj ruci primetila opekotinu. Pošto je Leo uporno izbegavao da joj objasni kako se opekao, majka je posumnjala da ga je otac opet maltretirao. Predložila mu je da nacрта kako se opekao. Leo je odmah pristao i na listu papira nacrtao sebe kako prilazi ocu koji sedi u fotelji i koji ga je slučajno opekao cigaretom. Istovremeno, on govori majci da to nije najgore što mu se desilo. Na majčino insistiranje, Leo je na drugom papiru nacrtao kako ga otac šutira u stomak, a posle izjave da ni to nije najgore što mu se desilo, Leo na trećem papiru crta oca koji mu dodiruje penis. Leo je ovaj crtež ponovio nekoliko puta da bi pokazao da se to nije desilo samo jedanput. Sada je majci postalo jasno da je njen sin seksualno više puta zlostavljan od strane sopstvenog oca. Na pitanje zašto joj to nije rekao, a pristao je da nacрта, Leo je objasnio da mu je otac često pretio da nikome ne sme da kaže šta radi sa njim. Na zidu je visio poster nekih rok muzičara sa slikom kostura i otac je govorio da će i sam postati kostur ako se nekome poveri. Posle ovog saznanja, Leov otac je napustio kuću, ali majka nikada nije prijavila ovaj slučaj policiji plašeći se da će ih on ubiti. Međutim, posle nekog vremena, Leo je počeo da ispoljava znake autodestruktivnosti, nanoseći sebi često povrede. Kasnije je postao agresivan i prema majci, udarao je, šutirao, vređao i pretio. Počeo je da pokazuje i znake seksualne agresivnosti prema majci, tako što bi odjednom skinuo pantalone i počeo da masturbira pred njom. Osim toga, rečnik koji je Leo upotrebljavao nije odgovarao rečniku sada već sedmogodišnjeg dečaka, pa je majka potražila pomoć u Klinici za seksualno zlostavljane dečake. Po dolasku u Kliniku, Leo je ispoljavao različite oblike poremećaja u ponašanju: trčao je unaokolo sa punim ustima keksa dobijenog za

užinu i govorio najrazličitije psovke..."²¹

Posledice porodičnog nasilja je, međutim, ukoliko nisu vidljive, veoma teško diferencirati i to svakako zahteva posmatranje i praćenje u dužem vremenskom periodu. Osim vidljivih posledica porodičnog nasilja, kao što su posekotine, opekotine, frakture, pa i smrt deteta, kao najteža od svih, posledice po zdravlje deteta se mogu ispoljiti i u vidu različitih poremećaja u psihičkom razvoju deteta: poremećaji hranjenja (anoreksija, gojaznost), poremećaji spavanja, poremećaji mokrenja (tzv. noćno mokrenje), poremećaji psihomotorike (lupanje glavom, tikovi i sl.), poremećaji psihoseksualnog razvoja, poremećaje agresivnosti (samopovređivanje, samoubilačko ponašanje), stanja neuroza, depresije, histerično ponašanje, kao i razna psihosomatska oboljenja (bronhijalna astma, afektivno zacenjivanje, kožna oboljenja, glavobolje i sl). Deca-žrtve porodičnog nasilja, pored toga, često ispoljavaju poremećaje u socijalnom funkcionisanju, što se ispoljava kroz preteranu agresivnost ili pak kroz izuzetnu bojažljivost, nesigurnost, povučenost, izolovanost. Svakako treba pomenuti i transgeneracijsku prenosivost zlostavljanja, koja se može kretati od ispoljavanja agresivnosti u sekundarnoj porodici, pa do vezivanja za nasilnike i ponovno trpljenje nasilja. Osim toga, velika je verovatnoća da zlostavljana deca "mržnju" koju prime u detinjstvu, prenesu na svoju decu, čak iako budu želela da im pruže ljubav.²²

Mnogi autori zlostavljanje u primarnoj porodici povezuju i sa kasnijom sklonošću ka alkoholizmu i narkomaniji, kao i sa kriminalnim ponašanjem, što svakako nije bez osnova. Istraživanje maloletničke delinkvencije u Srbiji koje je Jugoslovenski centar za prava deteta sproveo 1998. i 1999. godine, ukazuje na vezu stanja u porodici sa kriminalitetom i drugim pojavama socijalne patologije, odnosno 34,4% ispitanika je ukazalo na postojanje fizičkog zlostavljanja u njihovim porodicama.²³

Uzroci porodičnog nasilja nad decom

Dok je u stručnim krugovima ranije preovladavala ideja da je čovek koji napastvuje decu sigurno lud, te da mu je potrebna psihijatrijska pomoć,

21 Nyman, A., Svensson, B. (1995) *Boys - Sexual Abuse and Treatment*, Stockholm: Radda Barnen, str. 17-22.

22 Nil, A. S. (1988) *Slobodna deca Samerhila*, Beograd: Biblioteka 20. vek, str. 209-220.

23 Škulić, M., Stevanović, I. (1999) *Maloletni delinkventi u Srbiji - neka pitanja materijalnog, procesnog i izvršnog prava*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta, str. 381.

današnja istraživanja sve više dokazuju da je veći na nasilnika uglavnom "normalna", da su to ljudi koje srećemo u svakodnevnim kontaktima, da su često visoko obrazovani i imućni, ali da im je svakako potrebna stručna pomoć, odn. tretman.

Na Evropskom savetu u Strazburu, izdvojene su tri grupe faktora nasilja u porodici:

- socio-ekonomski faktori (siromaštvo, nezaposlenost, nizak nivo obrazovanja, bogatstvo);
- kulturni faktori (kulturna sredina stvara idiličnu sliku materinstva i dece, koja je u neskladu sa velikim promenama vezanim za migracije i sve veće učešće žena u društvenom životu, njihovo ekonomsko i emocionalno osamostaljevanje, što je svakako dovelo do promena tradicionalne muške uloge u porodici, kao superiornog oca porodice, tako da su porodice sa decom suočene sa brojnim problemima, upravo stoga što uloga muškarca nije pretrpela sličan razvoj u ovoj situaciji);
- porodični faktori (porodični sukobi koji se mogu prenositi sa generacije na generaciju, razvod, alkoholizam u porodici i sl.), ali i
- tzv. iznenadni događaji, koji mogu izazvati velike poremećaje u životu porodice (nesrećan slučaj, finansijski problemi).²⁴

Jasno je da navedeni faktori ne vode nužno porodičnom nasilju, ali sasvim sigurno mogu predstavljati signal opasnosti i "pogodno tle" za ispoljavanje raznih oblika nasilničkog ponašanja.

U objašnjenju nasilja u porodici obično se polazi od teorije moći, gde se moć razmatra na različitim nivoima, pa i u organizaciji i strukturi ličnih odnosa. Na tome su bazirana i dva vodeća teorijska koncepta koja objašnjavaju ovaj fenomen: feministički koncept i sistemsko porodični koncept.²⁵

Feministički koncept polazi od tzv. strukturalne moći, po kojoj muškarac ima moć u društvu, a patrijarhalna struktura društva ohrabruje i legalizuje korišćenje muškog nasilja nad ženama uopšte, pa i nasilja u porodici.

Sistemsko porodični koncept polazi od disfunkcionalnosti porodičnog sistema, koja može biti akutnog ili hroničnog karaktera, a koja dovodi do poremećaja osnovnih porodičnih funkcija, nege i kontrole, pri čemu dete kao najslabiji član porodičnog sistema, postaje žrtva zlostavljanja.

24 Council of Europe: Colloquy on violence within the family, Strasbourg, 25-27. 1987.

25 Lakić, A. (2001) "Savremene teorije o zlostavljanju dece u porodici", u Srna, J. (ur.) *Od grupe do tima- Multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd: Centar za brak i porodicu & IP "Žarko Albulj", str. 63-69.

Koncept transgeneracijske transmisije zlostavljanja se pak, bazira na ideji da se roditeljstvo "uči" i da se obrasci roditeljstva usvajaju prvenstveno od svojih roditelja. Ovakvo stanovište svakako nije bez osnova, jer rezultati mnogih istraživanja govore u prilog postojanju međugeneracijske transmisije nasilja, odnosno ukazuju na povezanost nasilja u primarnoj porodici i kasnijeg nasilničkog ponašanja muškarca.²⁶

Navedeni teorijski modeli svakako doprinose objašnjenju fenomena nasilja u porodici, kao i formiranju jednog integrisanog shvatanja i razumevanja uzroka porodičnog nasilja, pri čemu se moraju imati u vidu socijalno-ekonomski i kulturni faktori, ali se ne smeju zanemariti porodični odnosi, kao ni osobine konkretne ličnosti roditelja.

Društvena reakcija

Pravni sistem ima ključnu ulogu u društvenoj reakciji na zlostavljanje dece u tom smislu što pravo definiše oblike ponašanja koji narušavaju odnos prema detetu oblikovan socio-kulturnim standardima i utvrđuje stepen društvene tolerancije, odnosno kriterijume za intervenciju države u procese podizanja i vaspitanja dece. U svim savremenim sistemima centralno mesto pripada pravnom (pod)sistemu, koji je povezan sa drugim institucionalnim (pod)sistemima: socijalne zaštite, zdravstva, obrazovanja, kao i sa aktivnostima nevladinih organizacija i profesionalnih udruženja, kao vaninstitucionalnim činiocima društva.²⁷ Rad pojedinih delova sistema se razlikuje u odnosu na nivoe i sadržaj zaštite. Tako su uloge obrazovnih i zdravstvenih ustanova najveće u oblasti primarne prevencije, uloga sistema socijalne zaštite - na planu posebne ili sekundarne prevencije, dok pravni sistem ima ključnu ulogu u primeni zaštitnih intervencija u konkretnim slučajevima nasilja nad decom. Međutim, svaki od ovih delova sistema ima određeni udeo u procesu otkrivanja, dijagnostike i stručnog tretmana dece - žrtava nasilja.²⁸

Kada je u pitanju društvena reakcija na porodično nasilje nad decom, često se postavlja problem prijavljivanja slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja dece. U najrazvijenijim sistemima inter-

26 Vidi: Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2002) *Porodično nasilje u Srbiji*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije, Prometej-Beograd.

27 Obretković, M. (1998) "Pravna zaštita zlostavljane dece - da li je potrebna reforma našeg pravnog sistema?", u: Milosavljević, M. (ur) *Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd: Službeni glasnik, str. 97-109.

28 Obretković, M. (1999) "Multidisciplinarni model zaštite dece - žrtava nasilja", *Temida*, br. 3-4, str. 4.

venisanja, jedna od najvažnijih karika je upravo pravno institucionalizovana obaveza stručnih lica da prijave slučajeve nasilja nad decom. Kao primer se često uzima *američki model*, gde postoji striktno pravno regulisana obaveza prijavljivanja. Naime, svaki stručnjak koji radi sa decom je dužan da nadležnoj službi za zaštitu dece prijavi slučaj za koji ima osnovanu sumnju da se radi o zlostavljanju. U Evropi je slična situacija, s tim što je u nekim državama ova obaveza pravno regulisana (u Danskoj, Švedskoj, Portugaliji, Španiji i Velikoj Britaniji), dok u drugim zemljama prijavljivanje predstavlja moralnu obavezu ili profesionalnu dužnost, ali nije pravno sankcionisano. U Austriji, na primer, postoji obaveza prijavljivanja nasilja nad decom samo kada su u pitanju kriminalni akti. U Francuskoj se poštuje princip čuvanja profesionalne tajne, osim u slučajevima kad to zahteva krivični postupak ili se radi o detetu ispod 15 godina, ili pak ako je u pitanju osoba koja bez obzira na godine ne može sama da brine o sebi. U Grčkoj obaveza prijavljivanja postoji kada nasilje može ugroziti zdravlje i život deteta. U Belgiji, Irskoj, Nemačkoj i Luksemburgu ne postoji obaveza prijavljivanja slučajeva nasilja nad decom, ali postoji tendencija da se doktrina čuvanja profesionalne tajne ukine kada su u pitanju maloletnici, tako da u Luksemburgu stručnjaci koji rade sa decom mogu biti pozvani na odgovornost za neprijavlivanje nasilja, i pored toga što ova obaveza nije pravno regulisana.²⁹ Naš porodični zakon predviđa dužnost organa, ustanova i samih građana da obaveste organ starateljstva o onim situacijama kada je maloletniku potrebna zaštita, što obuhvata i nasilje u porodici. Međutim, ta dužnost nije pravno sankcionisana, već predstavlja moralnu obavezu građana, a za stručnjake koji rade sa decom predstavlja profesionalnu dužnost. U slučajevima kada su u pitanju najteža krivična dela, ova obaveza je, međutim, krivičnopravno sankcionisana.

Pored toga što obaveza prijavljivanja nije pravno zaživela u svim državama postoji tendencija i na nacionalnom i na međunarodnom planu da se ova obaveza pravno reguliše,³⁰ što bi svakako doprinelo bržem otkrivanju, a tako i pružanju odgovarajuće pomoći deci - žrtvama nasilja. Osim toga, sve više se teži približavanju rada vladinog i nevladinog sektora i objedinjavanju aktivnosti u cilju što veće zaštite dece od različitih oblika nasilničkog ponašanja.

29 European Forum for Child Welfare: Are Children protected against Violence in Europe?, Bruxelles, September 1998.

30 Obretković, M. (1998) "Nasilje u porodici i prava deteta na zaštitu", *Temida*, br. 4, str. 4.

Umesto zaključka

Na osnovu svega izloženog, jasno je da porodično nasilje nad decom predstavlja ozbiljnu društvenu devijaciju, koja se u različitim vidovima javljala tokom čitave ljudske istorije i da je, u ne manjem obimu, prisutna i danas. Iako se radi o pojavi koja se odvija na mikrosocijalnom nivou, odnosno u porodici deteta koje trpi nasilje, uzroci i posledice porodičnog nasilja svakako ne ostaju u mikrosocijalnim okvirima, već se moraju posmatrati u širem društvenom kontekstu. Porodično nasilje nad decom se tako ne može posmatrati samo kroz individualne, patološke osobine roditelja, niti samo kao rezultat uticaja socijalno-ekonomskih ili kulturnih faktora, već se moraju uzeti u obzir svi faktori koji utiču na javljanje ili pogoduju ispoljavanju ove pojave. Borba protiv porodičnog nasilja nad decom takođe zahteva sveobuhvatan multidisciplinarni pristup, koji podrazumeva saradnju svih državnih institucija koje se u svom radu bave ovom problematikom (centri za socijalni rad, policija, sudstvo, zdravstvo, prosveta itd.). To podrazumeva i saradnju sa nevladinim organizacijama, čiji praktičan rad sa zlostavljanom decom predstavlja nezamenljivu pomoć u borbi protiv porodičnog nasilja uopšte, a posebno protiv nasilja nad decom - najranjivijim i najbespomoćnijim delom ljudske populacije.

Literatura

Banjanin-Đuričić, N. (1998) *Udarac po duši - sociološka studija zlostavljanja dece u porodici*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta.

Council of Europe: Colloguy on Violence within the Family, Strasbourg, 25-27 November 1987.

European Forum for Child Welfare: Are Children protected against Violence in Europe?, Bruxelles, September 1998.

"Incest/Sexual Abuse of Children" by Women's Support Project, Newlands Centre, Glasgow.

Konvencija o pravima deteta, *Međunarodni ugovor*, br. 15., 1990. godina.

Lakić, A. (1998) "Emocionalno zanemarivanje i zlostavljanje dece", u: Milosavljević, M. (ur.) *Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd: Službeni glasnik.

Lakić, A. (2001) "Savremene teorije o zlostavljanju dece u porodici" u Srna, J. (ur.) *Od grupe do tima - Multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd: Centar za brak i porodicu, IP "Žarko Albulj".

Milosavljević, M. (1998) "Definisanje pojma nasilja nad decom", u: Milosavljević, M. (ur.) *Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd: Službeni glasnik.

Mršević, Z., Milivojević, S., Čopić, S. (2000) "Deca - žrtve nasilja - kriminološki, krivičnopravni i krivičnoprocesni aspekt", *Temida*, br.1.

Mršević, Z. (1997) *Incest između mita i stvarnosti*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta.

Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2002) *Porodično nasilje u Srbiji*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej – Beograd.

Nil, A. S. (1988) *Slobodna deca Samerhila*, Beograd: Biblioteka 20. vek.

Nyman, A., Svensson, B. (1995) *Boy - Sexual Abuse and Treatment*, Stockholm: Radda Barnen.

Obretković, M. (1998) "Pravna zaštita zlostavljane dece - da li je potrebna reforma našeg pravnog sistema?", u: Milosavljević, M. (ur) *Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd: Službeni glasnik.

Obretković, M. (1998) "Nasilje u porodici prava deteta na zaštitu", *Temida*, br. 1.

Obretković, M., (1999) "Multidisciplinarni model zaštite dece - žrava nasilja", *Temida*, br. 3-4.

Škulić, M., Stevanović, I. (1999) *Maloletni delinkventi u Srbiji - neka pitanja materijalnog, procesnog i izvršnog prava*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

Tadić, N. (1989) *Psijhijatrija detinjstva i mladosti*, Beograd: Naučna knjiga.

Žegarac, N. (2001) "Operacionalne definicije zlostavljanja", u: Obretković, M., Pejaković, Lj. (ur.) *Zaštita dece od zlostavljanja - Priručnik za centre za socijalni rad i druge službe u lokalnoj zajednici*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

Biljana Mihić

Domestic Violence against Children

In this paper the author is analysing definitions and basic notions related to domestic violence against children, as one of the most serious forms of violence. The special chapter deals with effects of violence against children and causes of domestic violence against them.

Also, the author is analysing different forms of social reaction and considering the problem of legal regulation of mandatory reporting domestic violence against children.